

HÉTSZILVAFÁ ÁRNYÉKÁBAN

(Ady Endre osztálygyökerei)

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY (Páris)

Az alábbi közlemény bevezető fejezete annak a nagyterjedelmű Ady-monográfiának, amely Bölöni György főmunkatársunk tollából *A z i g a z i A d y* címen először tisztázza véglegesen Ady Endre szerepét és jelentőségét a magyar társadalom-, illetve irodalom-történetben. Bölöni György monográfiájának súlyát azonban nemcsak ez adja. Jelentősége ugyanilyen nagy a magyarnyelvű társadalomkutató íráskháztartásában. Először adja költővel kapcsolatban — legendák és hamisítások bozótján áttörve — tényleg történeti és tényleg anyagelvű módszerrel átvilágított életrajz példáját, amely megjelenítő erővel hozza életközelségbe a multat, tisztázva annak minden a jelenre vonatkozó összefüggését is. Bölöni György határkövet jelentő művének részletes ismertetésére legközelebb visszatérünk. (Szerk.)

Ady Endre Szilágymegyében született: Érmindszent, 1877 november 22. A Szilágyság az én hazám is. Tenyeremen az a föld, mely Ady Endrét szülte és a század végén magán hordozta, honnan családi, emberi és szociális gyökereit szivta.

Szatmár, Bihar, Kolozs között feküdt a régi Magyarország Szilágyvármegyéje Erdély kapujában. Ma Románia a megye, megnőtt nagyon, megduzzadt: Judetul Sălaj. A Máramarossziget—budapesti vasutvonal kötötte össze ezt a földet a nagyvilággal. A háború előtti Magyarországnak erre futott legtarkább vonata. Teherkocsikba zsufolt bőgatyás tót aratók, halinás ruthén famunkások, bocskoros románok, cifra szűrös magyar parasztok, bőrkabátos zsentrik, városias kereskedelmi utazók, csizmás magyar birtokosok, nagyszakállú pajeszes zsidók: a vonat a feudális Magyarország társadalmi és néprajzi keresztmetszetét jól megmutatta.

Amint a vonat áthaladt a délibábos nagy Alföldön, lecsöndesedve közeledett a keleti országrészek felé. Nagykárolyban egy lomha kis vicinálisra szálltak át azok, akik Szilágymegyébe igyekeztek. A Szilágyságnak ez volt minden összeköttetése Nyugattal.

Ezt a földdarabot kifelejtették gondjaikból és árvaságra kárhoztatták azok, akik Magyarország sorsát intézték. Sem különösebb hadi, sem politikai, sem gazdasági érdekeik nem fűződtek ehhez az országrészhez és hagyták, hogy a befolyásos nagybirtokosok a kis vicinális útját kacs-karingósra panamázzák. A magyar feudalizmus ezzel a megyével sem bánt gondosabban, mint az ország sok más darabjával. Dédelgetett föld a Szilágyság soha sem volt és csak a maga erejéből igyekezett szegényesen bekapcsolódni az ország művelődésébe és a haladó életbe. Igénytelen vármegye sovány multtal. Sem történelmi, sem szociális, sem irodalmi históriája nem terhes. Mindössze két nevezetesebb írója volt. Ilosvay Selymes Péter, „Toldi“ első szerzője és Kölcsey Ferenc, a félszemű, óvatos reformer, a „Himnusz“ költője, nekem véletlenül ép atyámfia. Bölöni lány volt az anyja. Szilágymegyét ugyancsak kellett keresni Magyarországnak földrajzi abroszán.

Amint a vicinális átdohogott a szatmári sikon, Szilágyban Tasnád alatt feltüneztek az első dombok és messziről ködlöttek Erdély felől az első hegyek. Az Érmellék peremén jártunk, a régi Magyarország és Erély határán, a hajdani történelmi Partiumban. A vasut mentén akác-fák. Búzatáblák. Poros, sáros országutak. Tatárosan öt lóval nyargal az urasági igás szekér. A vonat mentén alig látszik ház. Egy állomás: Szakácsi. Innen jó félóránnyira északra egy kis falu: Érmindszent. Ady Endre szülőfaluja. Ma sincs vasútja, még az erdélyi népszerű Méra-autójárat is elkerüli. A háború előtti magyar helységnévtár ezt tudja róla:

„Érmindszent: Ady-tanya, Bencze-tanya, Berkovics-tanya, Borzás-tanya, Kávásy-tanya, Molnár-tanya, Oroszhalom, Lepey-tanya és Récsy-tanya. Szilágyvm. tasnádi járás. Ház 147. Lakos: 789 magyar és oláh.“

Kis falu volt Érmindszent Erdély és az Alföld érintkezésénél. Románok és magyarok lakták. A lakosság nagyrésze görögkatolikus, 185 lélek református, aztán római katolikus, vagy harminc zsidó s néhány evangélikus. A románok többségben voltak, mint az egész megyében, de a magyarok kisebbségi voltukra nem szerettek ráeszmélni. Az államfenn-tartó rend tudta, de hivatalok, megyei urak nem tulságosan látszottak észrevenni, hogy a szalmafedeles „oláh“ házacskák lakói többen vannak ebben a megyében is, mint a zsidó vagy cserepes magyar házak lakói. De ment minden a századvégi magyar élet receptje szerint simán a maga útján. Képviselőválasztások idején a román parasztok azoknak a tollát tűzték fel, akik fuvarban, napidíjban, pálinkában a legtöbbet fizettek. És szavaztak Szilágyosomlyón a román nemzeti párt jelöltjeivel szemben báró Bánffy Dezső miniszterelnökre, vagy a függetlenségi rabonbán Ugron Gáborra vagy Barabás Bélára. Zilahon a szabadelvű Széll Kálmán jelöltjével, gróf Károlyi Mihállyal szemben, a Kossuth-párti Lengyel Zoltánra vagy az Érmelléken a magyar ébredők ösére, a lófuttató és kártyás kormánypárti Szemere Miklósrá.

Tulhatalmas nagybirtokok a megyében nem voltak. A Bánffyak, Wesselényiek, Béliak és más mágnáscsaládok csak néhanapján vettek részt a megye életében, ha képviselők vagy főispánok voltak. A megye ki volt szolgáltatva a birtokos és nemesi középosztálynak. Nagy latifundiumok, mérhetetlen papibirtokok hatalma ide nem ért. De a nagy közbirtokok, s néhány mágnás uradalom ereje is elég volt, hogy igába hajtsa a kiscsillós zsellért, földnélküli parasztot.

Ebben a Szilágyban különleges szerepet játszott az Érmellék, ahonnan Ady Endre származott. Az erdélyi és síkföldi lélek ezen a nyugati területen érintkezett és keveredett. A zilahi megyegyűlésekre beözönlő érmelléki birtokosok beszédmodora, mozgása, sőt ruházódása is elütött az Erdélyhez nőtt szilágyságiakétól. Az Érmellék ha nem is műveltebb, de haladottabb mentalitású volt. A birtokosok életmódja módosabb és gavallérosabb. Viselkedésükön alig látszott az erdélyi középosztály kasztszerűsége. A sikon termékenyebbek voltak a földek, mint sokhelyt a hepe-hupás Szilágyban és a megyének ez a része nemcsak földrajzi fekvése szerint esett közelebb a Nyugathoz, de a valóságban is jobban együtt forgott a világmindenséggel. Bent a megyében az elmaradt feudalizmus ülte meg a kopott kuriákat, a földet turó magyar és román falvakat, de errefelé érezni lehetett a kapitalizmus erősebb lehelletét, a pénz erejét, a bankokat, a spekulációt, a börze idáig csapkodó hullámain.

Az érmelléki uri tanyákon igen vigan éltek. Sohasem busultak. Dáridók folytak, Gyurkovics-lányokszerű bakfisgenerációk duhajkodtak. Sokszor gazdát cseréltek egyes földek és a régi nemesi családok uralkodó rendje új és új rétegekkel bővült, nagybérloők, beköltözött birtokosok, újföldesurak, telepedtek soraikba. A kapitalizmus hatalmát hirdették a

tényleges uralkodó rend képviselői: a legtöbb adót fizetők, a megyei virilisek. Bevándorolt molnár-ivadékok ezerholdakat szereztek, falusi paraszttá vedlett kurtanemesek újra nagy kuriák urai lettek, ideszakadt új nemességű szász családok ivadékai zsugorin rakták élire a garast, ha kellett szorgalommal, ha kellett asszonyoknak tett szolgálatokkal növelték a vagyont, hogy a bensülött nemesi családok mellett egyszer majd vagyonukkal vagy óvatos politikai taktikával utódaik a megye élire kerülhessenek. Itt a síkon már megtermett a dohány, ami nemcsak újabb jövedelmi forrás, de jelenti a fináncokkal való bajlódás ravaszkodásait, a dohánytermelők külön moráljának születését, csempészfurfangok kivirágzását, amik úgy hódítottak errefelé, mint hajdan a rablóromantika.

Az Ermellék uralkodó osztályának egészen alsó lépcsőin helyezkedett el Ady Endre családja, mely a hegyek közül huzódott a síkra régi eredetű, de elkoldusodott hétszilvafás kurtanemesekként.

Szilágymegye történelmében a megye monografusa szerint (Ady hajdani tanára, Petri Mór: „Szilágymegye Monográfiája“) 1400 körül szerepelnek először az Adyak, akik Od, Ad, Adi, Diósadi néven nevezik magukat. Az ősrégi középszolnokvármegyei család a mai Diósad községben volt birtokos. Az Odyak, Adyak, amint a megye történetirója véli, bizonyos Nagy-Guthi Boldizsárnak az ivadékai, aki 1323-ban a Guthiak és Haraklányiak őseivel osztozik. Nem hőstetteik, hanem állandó birtokperpatvaraik őrzik emléküket, mint az ország legtöbb nemesi családjának. Amerre a történelem pergamentjei elérnek, fentmaradt az emléke annak az Ady-ősnak is, akit Ady Endre büszkén avatott költő ősévé: egy bizonyos Barla deáknak. Ady legendát szőtt alakja köré. A történelem azonban másként lát: ez az Odi Barla arról nevezetes, hogy (1442 február 22-én) zálogba veszi tizenkét aranyforinton Nagydobai Rud Antal ódi birtokrészeit.

Évszázadokon keresztül elforgácsolódnak az Ady-birtokok, földdarabokká zsugorodnak össze az amugysem nagy dominiumok és az Adyak lassanként kiesnek a megye irott történetéből s megszűnnek tényezők lenni. 1805-ben szerepelnek még egyszer, de akkor már adófizető nemeseknek írják össze őket, mint akik gyalogos hadkötelesekként tartoznak katonáskodni. És Szentkirályról Adi Györgyöt, Pétert, Bálintot és Istvánt, Nagymonból Bálintot és Jánost gyalogosoknak veszik fel a fegyverforgató adózó nemesek névsorába.

Ady családja tehát a történelem emlékei szerint, de a valóságnak is megfelelően a kis, kurtanemeseké. Ady Endre is ilyeneknek tudta őseit, és magát egy lecsuszott familia ivadékának, melynek sokja ugyan soha sem volt, de volt már többje is, mint az akkori jelenben. Irásaiban mindig ezt hirdeti magáról s egyik önéletrajzában írja: „Régi vagyonos és rangos helyzetéből hamarosan lecsuszott a család s már a XVI. századtól kezdve a jobbféle birtokos nemes úr kevés közöttük, de annál több a majdnem jobbágysorsú, bocskoros nemes“. Amikor pedig házasodni készül, így ír (1914 június 26-án) leendő apósának, Boncza Miklósnak: „Családom Diósadi és Hadadi Ady-család, kissé lecsuszott, elszegényedett, de szüleimnek értékes kis birtokuk van...“

Hogy Ady folyvást emlegette családját és ősi voltát, rátarti kérdése ép' ebből az elkoldusodásból eredt. Ez tévesztette meg azokat, akik a kisnemesi lélekbe bekukkintani nem voltak képesek és Adyban a magyar hatalmon lévő és uralkodó osztály reprezentánsát látták. A kurtanemes, csaknem bocskoros Adykat semmiképpen sem lehet az uralkodó osztály tipikus képviselőivé megtenni. A kurtanemes Adyknak Szilágymegyében sohasem jutott hely a megyei urak osztzkodásánál. Szilágymegye a régi Kraszna és Középszolnok megyékből alakult. És ha vé-

gignézzük évszázadokra visszamenőleg e két megye tisztviselőinek, tehát „urainak“ névsorát a máig élő és a magyar impérium fennállásáig a megyei életben szereplő családok között, az alispánok, főjegyzők, szolgabírák, sőt megyei esküdtek soraiban egyetlen Adyt sem találunk. Az Adyak tehát sohasem voltak vármegyei kiskirályok, megyei hatalmaságok és nem sorolhatók a szokásos uralkodó nemesi osztályba. Olyan hétszilvafások ők, akiket csak akkor vettek észre igazán, amikor megyei tisztujításoknál fogdoszták a voksokat vagy amikor képviselőválasztások alkalmával a kortések seregszemlét tartanak és felvonultatják a mezei hadakat. A megyei urak élete előttük folyik le, de abban ők nem vesznek részt, nem tényezők, csak nézők, akik a statiszta szerepét játsszák. De éppen ezért, mert közfunkciókat nem viseltek és a korpusz jurisszal nem tömték a fejüket, családjuk mindig rá volt szorulva, hogy minden tagja a saját élelmességével teremtsen existenciát magának az apai anyai ágról esetleg rájuk maradt kis földcskék mellé.

Ady emlékében úgy éltek az Ady-ősök, hogy kedvelték a bort, az asszonyos kalandokat, a könnyebb és vidámabb életet és inkább szerettek földet veszejteni, mint vagyont szerezni. Ady Endre apja, Ady Lőrinc sem valami régi, nemesi Ady-birtokon gazdálkodik Érmindszenten, hanem azon a negyven és néhány holdon, amit felesége, Ady Endre édesanyja, Pásztor Mária, Kabay Gábor nevelőapjától kapott és örökölt. Sőt Ady Endre nádfedeles, földes szülőháza sem Ady-ház, hanem Kabay birtok.

A kurtanemes Adyokat — Ady Endre szerencséjére — semmiképpen sem lehet az uralkodó osztály tulajdonságaival teleaggatni. Hiszen ők csiszárkodó szántóvetők, kupec kisbirtokosok, akiknek életfelfogása és észjárása nem sokkal távolodik el a módosabb földturó parasztétól. A bocskoros nemes, ahogy szegényedik és paraszti sorsba visszahull, érző paraszti származásának emlékeit, minthogy a jobbagyfelszabadítás után az elszegényedett nemes is őrizte hajdani osztályuralmának emlékét. Én sokszor beszélgettem bocskoros, gatyás falusiakkal, akik panaszkodtak, hogy: „még sem tette jól az a Kossuth, hogy felszabadította a parasztot“; elszegényedett „cidevant“-ok voltak.

Ha az Ady-ősök nem csiszárkodó birtokosok, akkor apai és anyai ágon zsoltáros könyvet és bibliát forgató református papok. És bizony, ezek egy költőnek százszor alkalmasabb ősapák, mintha megyei vicispánok volnának. De a régi Magyarországon a vidéki életben a megyei hivatal jelentette az igazi hatalmat és méltóságot — még az állami hivataloknál is különben. És így nem csoda, ha a kiscsillós és bibliás Adyokat is ez a vármegyei közéleti uralmi vágy fűtötte. Ady Lőrinc — Ady sokszor megírta s apja is sokszor elmesélte — szolgabíró szeretett volna csinálni fiából, hogy a család keserűségét, félrecsuszottságát Ady Endre szolgabíró-voltával megváltsa és a megyei életben uralkodó rangra s hatalomra tegyen szert. Bármennyire lemosolyogható kívánság is harminc-negyven év távlatából az Ady Lőrincé, benne volt abban a dinasztia alapító álma. Ady Lőrinc szolgabíró kívánságát a család osztályhelyzete magyarázta és ez megfejté Ady Endre egész lényét. Amint a földhöz jutott, meggazdagodott parasztból lesz a zsiros paraszt, a kulák, úgy lett a kismizett, de egyszer hatalomra került kurtanemesből a megyei oligarchia. Az ellenforradalmi Magyarország története igen kézzelfoghatóan mutatja meg ezt, mert az ellenforradalmi korszak a hivatalokból kiszorult, jórészt nemesi származású éhes középosztály új honfoglalása. A földnélküli parasztban mérhetetlenné nő a földéhség, a kismizettség kielégíthetlenné a hatalmi vágy. Hiszen ő emeli szavazatával állásokba az erősebb középosztálybelieket, a felette álló urakat és ő-

maga nem juthat befolyásos hivatalba, még a mindenfajta összeköttetések és panamák előszobáiba se. Ha a kismemes nem osztálya felsőbb, igazi uralkodó rétegébe tör fel, akkor a hatalmon kívül álló a felette állók ellen fordul, ezek osztályuralma ellen, hogy nemesi-polgári-feudális hatalmukat megtörje.

Ady Endre nem kért részt apja szolgabírói kívánságából, nem maradt bent a megyei osztályérdek keretében, de ezeken kívül ez uri rend felette uszó hatalma ellenfeleként s ezt dominálóként igyekezett elhelyezkedni. A költő Ady bocskoros nemesi eredetének szálait sohasem vágdosta el. Sőt innen ered a mindenkivel szemben való felülkerekedés vágya, ami fütötte... „Templomba, iskolába, hirnévbe, női szüzességbe — írja magáról — elsőnek akartam belépni.“ Ady feltörekvésében, dölyfjében, szinte cézárománikus zsenijében a taboros lázadás, az Achim Andrásos gög, a hétszilvafás olthatatlan uralmi vágya gyűl össze négyszáz év előtti kismemes lázadó osztály-ösének, a nagyurakat karóba húzó Dózsa Györgynek paraszti forradalmává. Amikor Ady azt írja: „Dózsa György unokája vagyok én — Népert síró, bús, bocskoros nemes, — Hé, nagyurak jó lesz tán szóbaállni — Kaszás népeimmel, mert a Nyár heves. — A nyár heves s a kasza egyenes...“, — a bocskoros Adynál e Dózsa Györgyös hivalkodás nem játék. A dálnoki születésű lófőnemesben — Georgius Dosa Siculus de Makkfalva in Sede Maros Existende, — annak osztályhelyzetében és forradalmi lázadásában Ady a saját maga lázadását élte át a pénzes, gögös, hatalmas urak, a nála rangban, hatalomban és a pénzben különb grófok, püspökök, az egész feudális Magyarország, de kiszélesítve: minden pénzes nagyur, Ady szótára szerint a pénzes keresztények és pénzes zsidók, a Tőke, az „Arany“ ellen.

Hatvany Lajos Adyt mindig, mint az urat, a zsentrit, az uralkodó osztály reprezentánsát emlegeti, aki *osztálya ellen* fordult, „Vajjon azokhoz tartozott-e — írja, — akiknek magvából szakadt ugyan, de akik ellen fordult s akik őt ezért — el kell ismerni — teljes joggal gyűlölik.“ Vagy másutt: „Vannak lélekcserező napok, amikor a megtört osztály öntudat réseiből, szökken ki a művészet csodavirága. Ezért van, hogy Diósadi Ady Endrének, Achim András barátjának, Esze Tamás komájának, Dózsa György igazándi unokájának vértforraló nótáira — hiába is fáradnak átirogatásukkal a legraffináltabb virtuózok — sohasem fognak rágyujtani Szapolyai Jánosnak seregében.“ (Hatvany: Ady a kortársak között.)

Hatvanynak igaza van a konkluziós igazságban, de téved Ady forradalmi beállítottságában, amikor Adyt minduntalan, mint a hatalmon lévő feudális nemesi osztály képviselőjét mutogatja és így ítéli meg Ady egész lényét, versei forradalmi kisugárzását, Ady viselkedését és tetteit. Ady családja sohasem volt a hatalomban sütkérező zsentri és Ady nem a hatalmat gyakorló magyar uriosztály képviselője. Ellenkezőleg: *Ady a hatalmat áhító kisemmizett kurtanemes*. Innen ered határtalan urhatnámsága. Az úr nem dölyfös, mint Ady volt. Az legfeljebb gögös. Az az „uri gög“, amit Adyban nem ismerői folyvást tapasztalnak, a kicsorduló paraszti dölyf zsenis keveréke. A bocskoros Ady, de a *zseni* Ady néz át dölyfösen a nagyurak feje felett. Ady nem árulja el osztályát, mert ennek az uralkodó osztálynak tulajdonképpen nem is tagja. Ady származásában az uralkodó osztály legalsóbb fokán állva a koldus urakat s az alattuk állókat tüzei harcra a nagy urak ellen, a parasztokat és azokat a kismemeseket, akiknek századok alatt kicsuszott talpuk alól a föld s akik a nagy uraknak csaknem olyan ellenségei, mint a kisérdő parasztok, egykori jobbágyak, akiktől csak a hajdani kutyabőr különböztetné meg őket, ha ugyan ez is el nem kallódott. Ady Lőrinc, Ady Endre apja,

feleségének negyven-ötven holdján hetyke, pompás, karakán magyar, zsarnoki kis Csák Máté, de kint az osztályfórumon kicsiny figura az uralkodó rend sakkabláján, ahol ide-oda tologatják a futók, bástyák s egyéb hatalmas figurák között, kiknek helyét családja számára, kívánná elfoglalni.

Ady Lajos Ady Endréről írt könyvében megemlékezik arról, hogy Adyt nyolcadosztályos diák korában „fájdalmas mellőzés“ érte: nem választották meg önképzőköri elnökké. De az „okot“ Ady Lajos elhallgatta. Pedig az elnök egy Somogyi Kálmán nevű jótanuló diák lett, ügyes, igazi „zsentri“ fiú. Ady „demokrata“ pártot szervezett ellene. Már ilyen korán ellenzékbe került, mégpedig osztály alapon, az uralkodó renddel, a befolyásosabb és uribb zsentrivel szemben. Annak, aki Ady osztályhelyzetét vizsgálja, kár lenne emellett a jellemző diákadat mellett elhaladni s annak ismernie kellene a vidéki magyar társadalom akkori kasztrendszerét. Én tudom, hogy a falusi szatócs fiát nem tehetem meg a fiánáctól képviselőjévé. És ha véletlenül forradalmi költő lesz belőle, nem állithatom, hogy a nagytőkések fiainak joggal kell őt gyűlölniök. Hatvanynak Adyban, a falusi kurtnemes fiában nem lehet az uralkodó rend kimondott junkeres reprezentánsát látni, ha még annyiszor is emlegeti Ödöt, Adot, Diósadot. Ady nem azért kérkedett mindezzel, mintha ez a jelen hatalmát jelezte volna kezében, hanem éppen azért, mert csak ennyi maradt meg a hajdan is problematikus uraságból és a nádfedeles, földes-szobás szülőháznál, a dohánypajtáknál és a negyven-ötven holdnál semmi több nem volt a háta mögött. Ady tehát valójában nem osztályának árulója. Nemcsak revoltáló magyar, de bármiként is forgatják a szót magyarázói, forradalmár. Forradalmi lényének ható ereje nem az osztálya elleni lázadás, hanem harc az egész uralkodó rend ellen, mely az Adykat éppen annyira kisémmizte a hatalomból, mint Dózsa György egész seregét. Ady ezt írta Petőfiről: „Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt, koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak.“ És Ady Endre magára gondolt, amikor ezt írta.

Amennyire inkább csak hiú kérdés volt az Ady-ösök emlegetése, a prédikátoros, zsoldáros ösökkal való előhozakodás annál kevésbé tetszelgés, hanem valóság. Erdélyi családokban, ha generációkon át református papok vannak a családban, begyökeresedtek bizonyos szokások és tradíciók. Ezek a zsoldáros emberek a mai intellektuelek őseletét élték. Az ilyen családokban külön világnézet születik. Ady kálvinistasága is egyenes lelki pedigréje. Ezt ő szabad fórumú szellemiségnek tekinti és ha kell, kálvinistasága a sajátmaga által épült külön vára, ahova behúzódhatik. De kálvinistasága sem egyszerű, épp mint uri volta. Nem zsoldáros korlátoltság, nem álpuritán kvekerezés. Ady bibliás lelkét katolikus szelők ugyancsak meglegyezték. Anyai nagyapjuk, Pásztor Dániel, aki érmindszenti református lelkész, összeveszett egyházi felsőbbbségével és elment a szatmári katolikus püspököt szolgálni. Ady Endre többször megírta önéletrajzában, hogy gyermekkorában kivették a primitív kálvinista iskolából és katolikus elemibe adták. A református Ady a nagykárolyi katolikus gimnáziumban végez négy osztályt s csak azután kerül a zilahi református kollégiumba. Mikor egy diákcsiny miatt kicsapatás veszélye fenyegeti — sokszor mesélte Belzebuboskodva, — kispapnak ajánlkozott a jezsuitáknak Kalocsán: „Egyszer életemnek egy csunya fokán, — Pap akartam lenni Kalocsán“. Ady reformátussága tehát semmiképpen sem a szent bibliát olvasó álmos gyülekezeté, de a szellemi frondörökké, akik éppen ezért, mert öntudatra ébredők: lázadók. A hitben így sokkal jobban észreveszik a valót, a lényegest és megkülönböztetik

a sallangtól.

Amint a gyerek Ady kikerül a falu-Érmindszentről a szülői háztól, diákéveit két ellentétes városban éli le. Diákkora a szatmári svábos és katolikus Nagykároly, az Ermellék fővárosa és a magyar civis és kálvinista Zilah, a Szilágyság fővárosa között telik el. A diák Ady észrevette bennük a szellemi, nemzeti és szociális hajtóerőkben a különbséget.

Sokszor láttam télen hóval borítva, nyáron porban uszva az alföldi várost, Nagykárolyt. Várost? Annyira várost, amennyire azzá tette házainak sokasága és Erdély közelsége. Széles uccák, földszintes házak, sváb boltosok, hig-ború kocsmák, nagy kertek, nyáron jóillatú bodzák, akácok és orgona virágok. Alvó vidék, magyar város a porban. Van benne iromba emeletes ház is, a vármegyeháza, mert ide, a nagy Szatmármegye nyugati sarkába rakott magának székhelyet a vármegyei zsenri, hogy függetlenebbül élhesse ki magát, mint a megye másik városában, a fejlődni kezdő, haladó, zsidós és merkantil Szatmáron. Van itt más nagy emeletes hodály is, a város más büszkesége, a honvédkaszárnya. Komoly, régi templomból jóhangú harang szól: a római katolikusoké. Messzibb két más torony harcol egymás mellett, egymás ellen: a görög-keleti és a görög-katolikus. Egy keskeny ucca a zsinagóga felé vezet: van ebben a városban mindenféle faj és felekezet. A város ereje a hajdani sváb telepések. A megyeház roskadozó zsenri családok menedéke. A románságnak a Tisza felé idáig nyulnak már elmagyarosodó nyelvzigetei. A román öntudatot ébren tartja a nevezetes memorandum-pőr.

A város közepén kis tér, „liget“, pár gondozatlan öreg fával és elavult gyöpevel. Nem messzi egy ódon emeletes ház: a kegyesrendiek gimnáziuma. Az első négy osztályt ebben tanulta a kis diák Ady Endre. Messzib, a város déli része felé, amerre a vásárokat is tartják a latifundium jelzi az ősi városban, a családi fészekben, öröklött hatalmát: nagy parkkal uri kastély, a Károlyiaké. Ide látszik a majtényi sík. (A családi kriptában Károlyi Georgie, a magyar népköztársaság elnökének, Károlyi Mihálynak édesanyja.) A kastéllyal szemben a térről egyenesen befut egy kis ucca: a második-harmadik házban akkoriban dr. Jászi Ferenc orvos lakik. Kurtanadrágos fia, Jászi Oszkár, Adynak a vallásórakon társa. A városban van terményszövetkezet, szeszgyár, vannak bankok és posta. A postafőnök fiát Madzsar Józsefnek hívják. A gögkatholikus templommal csaknem szemben egy földszintes ház alacsony ablakából sovány, érdekes arcú, sötét haju hölgy tekintget ki, olcsó eleganciájára ráköszönnek udvarlók és gavallérok: Kaffka árvaszéki ülnök özvegye, aki Margit lányát várja haza a piac sarkáról, Dullin néni nevelőintézetéből, ahol ez a Marchisiu görögkatholikus esperes lányával barátkozik: Itóka (Kémeri Sándor), a feleségem.

Egészen más karakterű város Ady második diákhazája: Zilah. Jókötésű kis erdélyi város. Itt is van megyeháza, kaszárnya, itt is vannak orgonaillatok és templomok. De itt kálvinista csizmadiák gyártják a csizmát, kálvinista tímárok cserzik hozzá a bőrt, zömök tatármagyarok járják szorgalmasan a szőlőhegyek pincéit és isszák szaporán a borát. Zilah valamikor szabad királyi város volt. Iparos polgársága még ebből az időből alakult ki és a város így őrizte meg civis jellegét. Kálvinista volt Zilah gimnáziuma is. Itt érettségizett 1896 júniusában Ady Endre. Amikor én az év szeptemberében mint ötödikes diák az iskola padjaiba kerültem, a kollégium falai sugározták magukból nevezetes diákjának, Ady Endrének emlékét. Négy éven át 1900-ig osztálytársam volt itt Ady Endre öccse, Lajos. És tőle mindazt tudtuk, ami Ady Endre körül tör-

tént. Ady Endre Debrecenben jogászkodott ekkor. Majd ujságíró lett. A helybeli „Szilágy“ című lapban, ahol első kísérletei is megjelentek, olvashattuk néha egy-egy cikkét, versét. Néhány hónapot Zilahon töltött egyszer, egyik ügyvédi irodában dolgozott, mint jogász. Szereplése, nők körüli forgolódása, lumpos kalandjai a régi diák emlékéit újabb nimbuszal vették körül. 1899-ben egy verskötete is megjelent Debrecenben „Versek“ címmel. 1900 januárjában pedig a nagyváradi „Szabadság“ munkatársa lett. Nyolcadosztályos diákok olvastuk cikkeit és nem is annyira, amiket irt, mint inkább példájával, hogy ujságíró, szerepelni kezdő ember igen hatott reánk. Cikkeinek fiatalos merészsége és városias liberalizmusa alól sem tudtuk magunkat kivonni.

A zilahi iskola szelleme, de az egész város arca az én időmben is ugyanaz még, mint Ady Endre idejében. A kollégium két öregedő épület. Ezek mulva az egyik iskola helyére az uccai frontra a Lechner Ödön tervezte cigánypalotás kollégium került.

A gimnáziumban Ady egykori kedvenc tanára, Kincs Gyula az igazgató, aki a haladottabb városiasságot képviselte a vármegyével, a megyei urak eléggé elmaradt politizáló hadával szemben. Az iskola „az államilag segélyezett ref. Wesselényi kollégium“, megértőn és gyűlölködéstől menten nevelte diákjait, de a tanításokban, melyekkel a magyar polgárosodás utját egyengette, ott tündöklött a nemzeti kultúra és a féltve őrzött nemzeti magyar állameszme. Ez a tanítás nem volt uszító hazafiság: türelem volt és jóakarató elnézés, óvatosság és huzódozás a probléma felszínre dobása és megoldása elől. Ady a hazai földről és a liberális iskolából nem hozott magával nemzeti gyűlölséget, de nem hozott engedékenységet sem. A félelmet hozta, a századeleji magyar intellektuel tépelődő problémáját, hogy a hatalmassággal fenntartott nemzeti-ségi kérdést hogyan lehet egyszer rendesen és józanul megoldani.

Zilah tisztos kicsi város volt Ady diákéveiben, komolyabb kisvárosi jelleggel. A megyei urak hatalma nem ütött rajta rést. Ezek beözönlenek a megyegyűlésekre, tisztujításra vagy megyebálra, kimulatják magukat kivilágos kivirradatig, aztán felszedelőzködnek, ki vonaton, ki négylovas hintón, féderes kocsin vagy falusi bricskán és átadják helyüket a városi uraknak és polgároknak. Zilah korán felaggatta magára a magyar vidéki városiasság jelvényeit. Mint az iskolai földrajzban tanították, vásárcsarnoka is volt, sőt ártézi kutja és városi kövezete amolyan macskakövekkel, melyek generációkon át csufjárásúvá tették a zilahi kisasszonyokat. Vigak és búfelejtők itt az emberek. Kis kocsmákban szívesen elnótáznak a nagyobb diákokkal az iparosok és vásáros emberek. A népszerű Rácz Gyuri cigányprimás és Lingó nevű kisbögös muzsikája mellett, sokszor elmulat és borozgat a nagydiák Ady Endre. Általában bor és nótatermő ez a város. Egy fiatal árvaszéki ülnök, Balázs Árpád kezdi uri cigányként termésbe hozni a magyar nótafát.

Zilahon minden szereplő ember kálvinista, bár szépszámú hivekkel katolikus plébánia is van. Református a főispán is, aki unokája a jobbágyfelszabadító Wesselényinek és épp akkor készülődnek, hogy Fadrusz János alkotásában szobrot emeljenek neki a főtéren. Kálvinisták Zilahon a kereskedők és ha van is zsinagóga, kevés a zsidóság, mert szombaton van a hetivásár, nehogy a zsidók befészkeljék magukat a református boltosok közé. Fenn a város felett a Meszesen, a Csucsáig nyúló nagy hegyen és köröskörül mindenfelé a város körül a lakosság román. És Zilah a zsidómentes vásárnapokon ébred „történelmi hivatásának“ tudatára, amikor leözönlenek a hegyekről a román parasztok és a piacon is alig hallik magyar szó. Jönnek ezek a románok, ha nem is Tuhutura büszke útján jönnek ám, de itt vannak a magyar földesurak jobbágy-

csalogató telepítéseivel, amikor tatár-török dúlás után a román paraszto-
kat édesgették beljebb elárvult földekre magyar jobbágykezeket pó-
tolni. Zilahon, a vármegyei központban nyoma sincs, mintha a magyar
nemzetiségi politika ellen a románság szerveződnék. A román nemzeti-
ségi párt akciói tehát inkább Zsibó vidékéről indulnak ki, ahol
basesti Papp György a vezér, vagy Szilágysomlyó mellől, Badacsonyból,
a Maniak családi fészkeből, vagy a szatmári határszélről, ahol két test-
vér, Lucaciu László és Konstantin, már veszedelmes „agitátorként” sze-
repel a magyar közvélemény előtt. Az egész vidék románsága nemzeti
nagyságként őrzi emlékét egy nagy fiának, a Román-Baksán született
Simeon Barnutiunak, aki mielőtt Jassyban lett volna az egyetem bölcsé-
szeti karának tudós tanára és a román népnevelés mestere, az 1848-as
román szabadságmozgalom szellemi vezére és a román néphez intézett
balászfalvi kiáltvány megalkotója volt. Hogy a románoknak itt szüle-
tett ez a Pestalozzija és Eötvös Józsefje, a magyar urak bizony nem is
tudják és hírét is elfelejték a hajdani veszedelmes paraszt dászkálnak.

A zilahi kollégiumban azonban a magyarok mellett a román diákok
megférnek békességben. Ugyanazokon a padokon, ahol Ady Endre ült,
pár osztállyal felette, az ő tanáraitól tanul Maniu Gyula is, aki a román
nemzeti párt vezére és az új, nagy Románia miniszterelnöke lesz.

Ady diákévei e két eltérő jellegű kis város, Nagykároly és Zilah kö-
zött telnek el, de ezek mögött örökké megmaradó és mély benyomást tesz
rá a falu. Amiket falun a természetből meglátott, nem természeti szépsé-
gekként maradnak meg benne. Az Ér, Kraszna-árok, a szérüskert, temető,
Bence-domb, erdők, utak, rétek, nádasok, a láp világa, mint átélte lelki
élmény jelentkezik, de nem mint naturális természet. Annál reálisabb
minden emlék, amit az ébredező falusi gyermekéveiből megőriz és mindaz,
amit gyermekkorból és diákéveiből egy primitív társadalom ismerete-
ként visz magával.

Ady paraszto- és megyei urakat látott maga előtt, vagy később
városi urakat és iparosokat. Annak a társadalomnak, mely lelkében fel-
vetődött, legalsó fokán a falusi zsellér állt, a földnélküli, házhelyes,
vagy párhordas paraszt. Aztán a tanyai kis gazdaságban a béres, a ko-
csis, a gazdasági cseléd, a földmunkás, akik az ural együtt fogják meg
az eke szarvát és együtt néznek szembe a primitív gazdasági vállalkozás
természeti és gazdasági esélyeivel, faggal, jéggel, szárazító nappal. A
megyei urakat látta maga körül s rajtuk túl a minden hatalmat kezük-
ben tartó országos urakat. A társadalmi kizsákmányolást a nagybirtokon
át érezte és a maga félreszoritottságán is észrevette a magyar feudaliz-
mus hatalmát. A földért harcoló és földdel harcoló kis urak és parasz-
tok éhsége, kapzsisága és pénzahitozása tölti be a gyerekkorát.

Ady nem ismerte a proletárt. Kisvárosokban legfeljebb inasokat lá-
tott, amint füttyörészve vitték haza a talpalt cipőt vagy a módosabb diák
frissen vasalt nadrágját. Ezek az inasok Munkácsy-képek típusaként je-
lentkeztek előtte, de szociális nyomoruságuk fedve maradt. S különben
is távol esik a mai ifjumszűk művelődni vágyó, felszabadult és öntuda-
tos formájától. Mindenképpen ez volt az a kor nemcsak a messzi Szilágy-
ság eldugott városában Zilahon, hanem egész Magyarországon, amikor
a testi munkától való irtózást és a kézi munka lenézését semmi sem fe-
jezte ki jobban, mint a középosztálybeli apának az a fenyegetése a fiá-
hoz, hogy „inasnak adlak”. Az iparosvilág valójában a soha ki nem
alakult magyar burzsoázia kispolgárságaként éldegélt és a halálát hozó
nagy üzemek, gyári racionalizálások lehetőségei még nem is fenyegették.
Az inasból legény lett és ő is igyekezett a kapitalizmus rendszerébe illesz-
kedni, munkaadóvá válni, hogy a zilahi timár vagy csizmadiaszinben

áruhelyet kapva kis profitokat szerezzen a tőkéstársadalom kicsiny világvásárjában.

Mindenképpen az 1896 — Millénium — előtti Magyarország elhanyagolt, elmaradt, kezdetleges vidéki élete volt ez a világ, Ady diákvilága. Igazi gyár, ipartelep, nagyobb kapitalista vállalkozás munkaszövevénye ismeretlen volt Ady előtt. Nem látott bányát, kohót, füstölgő gyárkémenyeket. A gép és misztikum a s az ipari bérmunkás életrobotja sohasem volt tapasztalt, csak sejtett és képzelt előtte. Szocialista mozgalmak vagy agrármozgólódások sem történtek a megye területén, mindössze néhány aratósztrájk kísérlet tót napszamosok közt valamelyik hitbizományon. A diák Ady a magyar feudalizmusban élt bent és elsősorban a maga félretoltságát érezte az uralkodóosztályban, az uri rendben. A nagy kapitalizmusnak még a konturjait sem foghatta fel. Még nem kritizálón és nem öntudatosan nézi a magyar világot. Fiatalon és önfeledten elmerül benne: hazafias verset ír és magyar nóták mellett vigan elborozgat kis kocsmákban ő is mint többi diákcimborái. Hogy azt a társadalmi rendet, mely a szilágysági vidéken, urakban és parasztokban, földesurakban és földnélküliekben jelentkezik, meg is lehetne és meg is kell változtatni, 1896-ban hol volt arra még Magyarországon a véres akarat? A paraszt sajogva viselte az uri jármot. A merkantil zsidóság a polgári házasságnak ujjong és liberalizmusa, minden ereje az egyházpolitikai törvények védelmezésében merül ki. Ha itt-ott szociális harci szellő kél, azt Ausztria ellen irányítják a kuruc lapok. A magyar feudalizmus azt hiszi, hogy örökéletű. Megingathatatlan. A szocialisták „Népszavá”-ja még hetenként megjelenő kezdő sajtóorganum. Így is rátaposnak a kakastollas csendőrök. Ma Marx-szal ébredhet a kis diák, de akkor hiába volt lefektetve az osztályharc-elmélet a „Kapital”-ban, azt csak majd a magyar szovjet fordítottatja le 1919-ben mgyarra. Marx és Engels nevezetes kiáltványát sem forgathatná Ady Endre, a zilahi kis diák, mert Bokányi Dezső akkor bajlódik csak (1896), hogy hevenyészett fordítása megjelenhessék Budapesten Vass József könyvkereskedőnél.

MUSSOLINI AZ OLASZ LIRÁBAN

(Adalékok a mai diktátor-kultusz lélektanához)

Fordította: MÁRIA BÉLA

LEONARDO SZIRISGALLI: KÖSZÖNTÉS

*A te lépteid alatt kő és vizek
megtalálták értelmüket
és új virágok nőttek e napon.
Visszatérsz a fénybe,
hol mindenki terád figyel
és követi a te törvényeidet.
Mint a pacsirta a mezőhöz,
hű hozzád a gondolat.
Ime, előtör a föld szívéből
az imént vetett gabona.*

ORAZIO NAPOLI: REPÜLÉS

*Angyalok! tartsátok vissza
a szeleket, villámokat, mennyköveket!
Ne háborítsátok a tengert!*